

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΥ

Από το προηγούμενο τεύχος του περιοδικού *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών* έχει εγκαινιασθεί η στήλη **ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΥ**. Αναμένουμε τις προτάσεις και τη συνεργασία σας.

Λάουρα Μαράτου-Αλιπράντη, 1995, *Η οικογένεια στην Αθήνα: Οικογενειακά πρότυπα και συζυγικές πρακτικές*, Εισαγωγή: Ιωάννα Λαμπίρη-Δημάκη, Αθήνα, ΕΚΚΕ, 196 σελ.

Η Ελλάδα βρίσκεται επικίνδυνα πίσω στον τομέα της έρευνας. Απαράδεκτα χαμηλός είναι ο δείκτης που εκφράζει το ποσοστό της κρατικής χρηματοδότησης για την επιστημονική και τεχνολογική έρευνα ως ποσοστό του ΑΕΠ, που το 1994 ήταν 0,22%, το χαμηλότερο από τα αντίστοιχα όλων των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης οι οποίες βρίσκονται υψηλότερα από το επίπεδο του 0,40%. Το 1994, το σύνολο της Κρατικής Χρηματοδότησης της Επιστημονικής και Τεχνολογικής Έρευνας (ΚΧΕΤΕ) ανερχόταν σε 51.200 εκατ. δραχμές, ενώ τα κονδύλια που διατέθηκαν για χρηματοδότηση έρευνας στον τομέα των κοινωνικών επιστημών (κοινωνικές δομές και σχέσεις) αντιστοιχούν στο 13%.

Το 1994, η κρατική χρηματοδότηση της επιστημονικής έρευνας από τη Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας ήταν 15.706 εκατ., από τα οποία η επιχορήγηση του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών αντιστοιχεί στο 4,3% του συνόλου. Τα παραπάνω στοιχεία δείχνουν ότι το κράτος δεν θεωρεί την έρευνα στις κοινωνικές επιστήμες ως το μοναδικό

τρόπο για τη μελέτη κοινωνικών φαινομένων και συνήθως λαμβάνει μέτρα κοινωνικής πολιτικής που δεν στηρίζονται σε έρευνες. Ακόμα και οι Έλληνες πολιτικοί, που πιστεύουν στην αναγκαιότητα επιστημονικής έρευνας, προβάλλουν το επιχείρημα της σύνδεσης της έρευνας με την παραγωγή για την αύξηση των δαπανών έρευνας και την άρση της οικονομικής δυσπραγίας των ερευνητικών φορέων και των ερευνητών. Ωστόσο, στις κοινωνικές επιστήμες οι δυνατότητες σύνδεσης της έρευνας με την παραγωγή είναι πολύ περιορισμένες, και οι ερευνητές αντιμετωπίζουν τεράστιες δυσκολίες προκειμένου να πείσουν την τοπική αυτοδιοίκηση ή επιχειρηματίες να διαθέσουν κονδύλια για έρευνα στον τομέα αυτόν· στην καλύτερη περίπτωση δε, επιτυγχάνουν πολύ μικρά ποσά, ανεπαρκή για μία έρευνα με κατάλληλο, αντιπροσωπευτικό δείγμα.

Και όμως, με τα ψιχία που παρέχει το κράτος, άξιοι ερευνητές με γνώσεις, ενδιαφέρον και «μεράκι», παρά το γεγονός ότι αμείβονται με απαράδεκτα χαμηλούς μισθούς για έναν επιστήμονα και αντιμετωπίζουν

τη στυγνή γραφειοκρατία που δυσχεραίνει το έργο τους, έχουν διεκπεραιώσει στα κρατικά αλλά και σε ορισμένα ιδιωτικά ερευνητικά κέντρα ενδιαφέρουσες και αξιόλογες έρευνες. Ενδεικτικά, αναφέρουμε τις έρευνες που έχουν προέλθει από το ΕΚΚΕ, για τη γονιμότητα, τους ηλικιωμένους, τους νέους, τον κοινωνικό αποκλεισμό, το εισόδημα, την επιλογή επαγγέλματος, τη φτώχεια, κ.λπ..

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει, εξάλλου, η επιστημονική προσέγγιση της Λάουρας Μαρατού-Αλιπράντη, που αναφέρεται στην οικογένεια της Αθήνας, στα οικογενειακά πρότυπα και στις συζυγικές ανταλλαγές, και που προέρχεται από δευτερογενή ανάλυση μέρους των εμπειρικών δεδομένων της έρευνας του ΕΚΚΕ *Προσδιοριστικοί παράγοντες της γονιμότητας*. Το δείγμα της έρευνας είναι τυχαίο και αποτελείται από 1924 παντρεμένες γυναίκες, 15-44 ετών, που κατοικούσαν στην περιφέρεια της Πρωτεύουσας την περίοδο 1983-84. Για τη συλλογή των δεδομένων, χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος του κατευθυνόμενου ερωτηματολογίου.

Μερικές από τις διαπιστώσεις της έρευνας συμπίπτουν με τα συμπεράσματα πολλών ερευνών που έγιναν διεθνώς και οι οποίες επιβεβαιώνουν τον καθοριστικό ρόλο των κοινωνικο-οικονομικών χαρακτηριστικών, όπως το επίπεδο εκπαίδευσης, η ηλικία, η επαγγελματική θέση, η εργασιακή κατάσταση των γυναικών κ.λπ., στην αποδοχή πιο σύγχρονων απόψεων σχετικά με τους ρόλους των δύο φύλων και στην πιο ισότιμη κατανομή των οικιακών εργασιών μεταξύ των δύο συζύγων στο πλαίσιο της καθημερινής ζωής.

Ανάμεσα στα πιο ενδιαφέροντα συμπεράσματα της έρευνας θεωρούμε το εύρημα ότι η συμμετοχή των συζύγων στις οικιακές εργασίες εξαρτάται από τα «εφόδια» που κάθε σύζυγος διαθέτει. Τα περισσότερα εφόδια (θέση στο επάγγελμα, εισόδημα, εκπαίδευση κ.λπ.) συνεπάγονται και αυξημένη ανδρική συμμετοχή στις καθημερινές οικιακές δραστηριότητες. Ο μεγαλύτερος αριθμός των παιδιών, αντίθετα από ό,τι αναμενόταν, δεν μεταβάλλει τη μορφή βοήθειας του συζύγου. Ωστόσο, οι Αθηναίοι σύζυγοι βοηθούν πιο συχνά τις γυναίκες τους, όταν υπάρχει παιδί μικρής ηλικίας -κάτω των 6 ετών- στο σπίτι. Οι νέοι πατέρες αμφισβητούν, λοιπόν, σε μεγαλύτερο βαθμό τις παραδοσιακές μορφές και πρότυπα και προσαρμόζονται στις νέες ανάγκες και στις καινούργιες συνθήκες που διαμορφώνονται στο πλαίσιο της σύγχρονης αστικής οικογένειας.

Όπως επισημαίνει η συγγραφέας, η επαγγελματική απασχόληση των γυναικών αποτελεί κατ' εξοχήν διαφοροποιό παράγοντα στις καθημερινές συζυγικές πρακτικές. Πράγματι, παρατηρούνται τάσεις πιο ισότιμης κατανομής στον τομέα της οικιακής εργασίας μεταξύ των ζευγαριών που η γυναίκα έχει κάποια εξωοικιακή επαγγελματική απασχόληση. Όχι μόνον η εργασιακή κατάσταση των γυναικών, αλλά και η θέση τους στην αγορά εργασίας επιδρά στη μορφή της οικιακής βοήθειας που προσφέρει ο σύζυγος: ο σύγχρονος τύπος βοήθειας συναντάται κυρίως στα ζευγάρια που οι γυναίκες εργάζονται και ανήκουν στις ανώτερες και μεσαίες επαγγελματικές κατηγορίες, δηλαδή είναι ανώτερα στελέχη και υπάλληλοι γραφείου, ενώ, στα ζευ-

γάρια όπου οι γυναίκες είναι εργάτριες ή απασχολούμενες στις υπηρεσίες, το γεγονός ότι αυτές εργάζονται δεν επηρεάζει τον τύπο οικιακής βοήθειας που αντιστοιχεί στο παραδοσιακό σχήμα. Σε γενικές γραμμές, διαπιστώθηκε ότι οι γυναίκες που έχουν περισσότερα εφόδια αποσπούν περισσότερη βοήθεια στις δουλειές του σπιτιού και στην καθημερινή φροντίδα των παιδιών. Πάντως, η συμμετοχή του Αθηναίου συζύγου στις οικιακές εργασίες είναι, όπως επισημαίνεται, ασήμαντη. Οι περισσότεροι δεν πραγματοποιούν καμία εργασία, και μόνο οι μισοί και πλέον συμμετέχουν στα ψώνια. Ωστόσο, στις περιπτώσεις που βοηθούν, το είδος των εργασιών που πραγματοποιούν είναι ψώνια, παραμονή στο σπίτι για τη φροντίδα άρρωστου παιδιού, αλλαγμα μωρού, μαγείρεμα, καθαρισμα σπιτιού, πλύσιμο πιάτων και σιδέρωμα ρούχων.

Στη διερεύνηση των ωρών που αφιερώνουν οι δύο σύζυγοι στην οικιακή εργασία, διαπιστώθηκε ότι η οικιακή εργασία βαρύνει σχεδόν εξ ολοκλήρου τις Αθηναίες γυναίκες: 3,28 ώρες έναντι 0,49 ωρών των ανδρών. Ωστόσο, οι εργαζόμενες γυναίκες περιορίζουν το χρόνο που αφιερώνουν καθημερινά στις οικιακές εργασίες κατά μιάμιση περίπου ώρα. Οι γυναίκες που εργάζονται, όχι μόνο επιτυγχάνουν μεγαλύτερη συμμετοχή του συζύγου τους, αλλά και συμπίεζουν και τους δικούς τους χρόνους, γεγονός που αντανακλά το φρόνο εργασίας που επωμίζονται με τη διπλή καθημερινή τους απασχόληση. Εξάλλου, ο χρόνος που αφιερώνουν οι γυναίκες καθημερινά στην ανατροφή και φροντίδα των παιδιών είναι τρεις φορές μεγαλύτερος από το χρόνο που αφιερώνουν οι άνδρες

(2,35 και 0,87 ώρες, αντίστοιχα). Αν και η παρουσία των ανδρών στη φροντίδα των παιδιών είναι μεγαλύτερη χρονικά συγκριτικά με το χρόνο που διαθέτουν στις οικιακές εργασίες, οι πατέρες, και ειδικότερα οι νέοι, συμμετέχουν μόνο στις ευχάριστες απασχολήσεις σε σχέση με τα παιδιά, όπως, π.χ., περίπατο, παιχνίδι, διάβασμα, ενώ οι πραγματικές εργασίες, δηλαδή προετοιμασία γευμάτων, πλύσιμο κ.λπ., πραγματοποιούνται κυρίως από τις γυναίκες.

Η διερεύνηση του ελεύθερου χρόνου των Αθηναίων έδειξε ότι αυτός διαφέρει, ανάλογα με το φύλο, την ηλικία των συζύγων, την οικονομική δραστηριότητα, τις οικογενειακές συνθήκες, και είναι δύσκολο να προσδιοριστεί. Μπορεί να είναι χρόνος ανάπαυσης, ανάγνωσης, χρόνος που βλέπει κανείς τηλεόραση, χρόνος για πολιτιστικές δραστηριότητες, για συναναστροφές ή άλλες δραστηριότητες, π.χ. επίσκεψη σε ταβέρνες, εκδρομές. Σύμφωνα με τα δεδομένα της έρευνας, διαπιστώθηκε ότι, όταν και οι δύο σύζυγοι εργάζονται, οι γυναίκες έχουν λιγότερο ελεύθερο χρόνο και οι άνδρες συμμετέχουν περισσότερο στις οικιακές εργασίες και στη φροντίδα των παιδιών. Ένα άλλο ενδιαφέρον εύρημα αποτελεί το γεγονός ότι ο άνδρας που εργάζεται ως ανώτερα στελέχη, έμποροι ή πωλητές έχουν λιγότερο ελεύθερο χρόνο στη διάθεσή τους καθημερινά, ενώ οι υπάλληλοι γραφείου και οι εργάτες έχουν κατά μέσον όρο περισσότερο ελεύθερο χρόνο.

Στη συνέχεια, διερευνώντας σε βάθος το προφίλ εργασίας των γυναικών, εξετάζονται τόσο η διάρθρωση των σταδιοδρομιών τους όσο και τα μελλοντικά τους σχέδια. Όπως διαπιστώθηκε, η ύπαρξη παι-

διών στην οικογένεια καθώς και οι κοινωνικοοικονομικοί παράγοντες επιδρούν και διαφοροποιούν τις συμπεριφορές των γυναικών απέναντι στην απασχόληση. Έτσι, οι γυναίκες που εργάζονταν και δεν διέκοψαν ποτέ την εργασία τους ανήκουν, κατά κανόνα, στην κατηγορία των γυναικών κάτω των 35 ετών με υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης. Οι γυναίκες που διέκοψαν την εργασία τους σε κάποια περίοδο της ζωής τους και εργάζονταν και πάλι ανήκουν συχνά στην κατηγορία των γυναικών άνω των 35 ετών με χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης. Οι γυναίκες που διέκοψαν την εργασία τους εξαιτίας της γέννησης των παιδιών τους και δεν ξανάρχισαν είναι, ως επί το πλείστον, νέες με χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης. Εξάλλου, οι γυναίκες που δεν έχουν ποτέ εργαστεί, (με ή χωρίς παιδί-ά) είναι νέες γυναίκες που είτε αναζητούν για πρώτη φορά εργασία είτε έχουν παιδιά μικρής ηλικίας, γεγονός που τις εμποδίζει να εργαστούν.

Όσον αφορά τα σχέδια των γυναικών για μελλοντική απασχόληση, φάνηκε ότι οι περισσότερες γυναίκες του δείγματος που εργάζονταν δεν είχαν πρόθεση να σταματήσουν μέχρι την περίοδο της συνταξιοδότησής τους, ενώ ένα μικρό ποσοστό επιθυμούσε να διακόψει νωρίτερα. Από τις γυναίκες που δεν εργάζονταν την περίοδο της έρευνας, οι περισσότερες δεν σχεδίαζαν να εργαστούν. Η εκπαίδευση και η ηλικία έχουν άμεσο αντίκτυπο στις συμπεριφορές των παντρεμένων γυναικών της Αθήνας: οι νέες γυναίκες με υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης δηλώνουν ότι

θα διακόψουν νωρίτερα την εργασία τους. Χαρακτηριστικό είναι, επίσης, ότι ανάμεσα στα ζευγάρια που οι γυναίκες εργάζονται και προτίθενται να συνεχίσουν την εργασία τους μέχρι την περίοδο συνταξιοδότησής τους υπάρχει μεγαλύτερη πιθανότητα να επικρατούν πιο σύγχρονα σχήματα καταμερισμού των οικιακών δραστηριοτήτων. Το γεγονός αυτό αποτελεί ένδειξη ότι η ποιότητα των συζυγικών ανταλλαγών επενεργεί θετικά στις επιλογές των γυναικών όσον αφορά την εργασία τους.

Τα ενδιαφέροντα δεδομένα, που αναλύονται στην έρευνα για την οικογένεια στην Αθήνα και τις συζυγικές πρακτικές, μας κάνουν να ελπίζουμε ότι σύντομα η συγγραφέας θα παρουσιάσει τα οικογενειακά πρότυπα και τις συζυγικές πρακτικές και για την υπόλοιπη Ελλάδα και ότι το ΕΚΚΕ θα εκπονήσει νέα έρευνα στα τέλη της δεκαετίας του '90, χρησιμοποιώντας το ίδιο δείγμα αλλά και ένα καινούργιο δείγμα με νέες γυναίκες.

Τα λίγα στοιχεία που παραθέσαμε δίνουν απλώς μια ιδέα για το πόσο χρήσιμη είναι η εξαιρετικά ενδιαφέρουσα έρευνα της Λάουρας Μαράτου-Αλιπράντη για τους επιστήμονες, τις γυναικείες οργανώσεις και κάθε σκεπτόμενο άνθρωπο, άνδρα ή γυναίκα.

Ηρα Έμκε-Πουλοπούλου

Μέλος της Ακαδημίας Επιστημών της Νέας Υόρκης. Υπεύθυνη του Δημογραφικού Τμήματος του Ινστιτούτου Μελέτης της Ελληνικής Οικονομίας